

FUNDACJA GENERAL ELŻBIETY ZAWACKIEJ

owej

ul. ... 22 186

e-mail: fajak@wp.pl; www.zawacka.pl

P 956 1 25 127; REGON 870502736

KRS 00000 41692

nr r-ku 82 1090 1506 0000 0000 5002 0244

poprzedni nr 668/1327

08.03.20

Córk. Helena Krapche

Sopot

Jadwiga Hewelke  
Zam. Grabarstwo

code 80-313



Grudziądz  
Z W Z  
+ Hewelke Aleksander

N: 668/1327 Pom.

**SPIS ZAWARTOŚCI  
TECZKI**

*Stewerka Aleksander*.....

*T: M-668/1327 Pom*.....

*Grudziądz L W Z*.....

I./1. Relacja *k. 1 s. 1-2*

I./2. Dokumenty (sensu stricto) dotyczące relatora —

I./3. Inne materiały dokumentacyjne dotyczące relatora *k. 3 s. 1-4*

II. Materiały uzupełniające relację *k. 5 s. 1-5*

III./1. Materiały dotyczące rodziny relatora —

III./2. Materiały dotyczące ogólnie okresu sprzed 1939 r. —

III./3. Materiały dotyczące ogólnie okresu okupacji (1939-1945)

III./4. Materiały dotyczące ogólnie okresu po 1945 —

III./5. Inne ...

IV. Korespondencja

1) *więzienna*..... *k. 1 s. 1*

.....

.....

V. Nazwiskowe karty informacyjne *k. 15*

VI. Fotografie *dzieł i kompozycji*

1/11. Relacja - Hewelke Aleksander

1. Notatka Elżbiety Zawackiej, "Życiorys ojca mego Aleksandra Hewelke" z inf. o zgonie i miejscu pochówku sporządzone w oparciu o inf. syna, kłp. ony. k. 1 o. 1-2



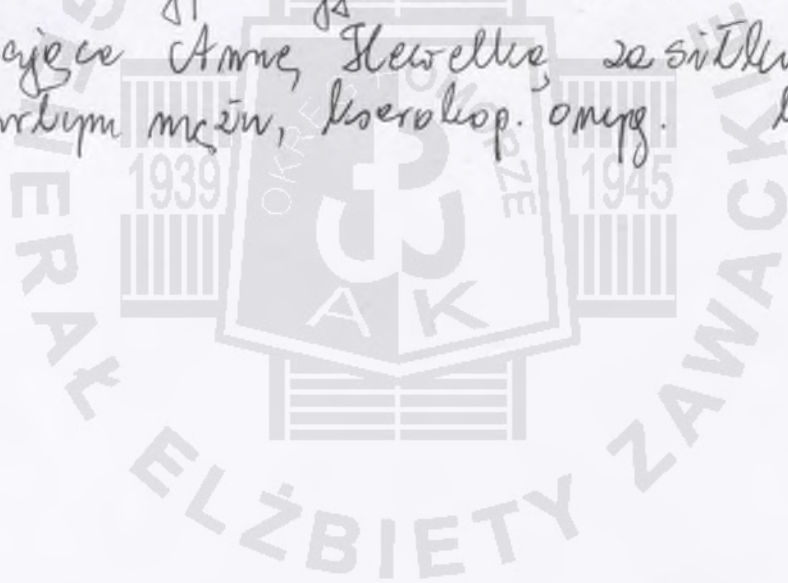
Zyciorys ojca mego Aleksandra Hewelke

- 1) Ojciec mój Aleksander Hewelke urodził się 6.04. 1876 r. w lesimowie pow. Puck jako 3-ciu dziecku w rodzinie z matką Julią, Ręchy, Jakobiny Krefft. Dziadek mój Oskar Hewelke był Hasci cielnym magistratu w lesimowie i Muchocze. Babka moja, ur. 3.07.1852 r. a jej matka pochodziła z Rządni niedaleko Chmielnia pow. Rastury z rodziny Kamborskiej odziedziczyła, gdy z wykształcenie odebrała w Siestrze Elżbietańsk w Kościelnym, rodzina jej posiadała wykone gospodarstwo wraz z jezioro Radunskie (850 ha) stanowiło przywilej wsiemci.
- 2) Rodzina Hewelke posiadała trzy rodziny i astro-  
- 1927 sprowadził do siebie dwie rodziny i astro-  
noma Gdaińskiego Hewelkine, stąd się wywodzą
- 3) Ojciec mój skończył seminarium nauczycielskie w Tychoku i pracował w szkołach 1) w Konarymnie pow. Kosciuszki, 2) w Siedlisku(?) pow. Kosciuszki, 3) w szkole średniej pow. Radłowski w Gdaińsku, 4) w Conradi-  
mnie do 1920 r. od 1920 r. przeniósł się do Gdajnowa i pracował jako nauczyciel w Seminarium nauczycielskim od 1.04.1920 - 1.03.1929, stąd przeniósł się do Gdajnowa. W okresie emigracji w pracował dodatkowo w szkole Bondary w Gdajnowie do 1939 r.
- 4) W okresie skupaczy ojciec mój jako gorący patriota wziął się z organizacją podziemną „Gryf”. Bracia braci” skupia około siebie Polaków jak Bruni, Palmiski i inni, zakładała na swój sposób tryki, podtrzymuje na dniach Polaków itp. W nos Zetymmywał się w systemie z innymi, os. Rosłkowski Stanisław „Zygmunt”, były pułkownik pod nazwiskiem Jaroski, pochodzi z pow. brodnickiego, był przydzielony do wojska w Chetmin; zgineł w Toruniu w 1941 r. w masach. Siostra moja, Jadwiga Hewelke, była lekarzem w Chetminie, zakładała tam organizację podziemną, została aresztowana 3.03.1941 r. i przebyła do oswobodzenia. siostry Ravensbrück i obozów cini-Borsuńska. Obecnie jest w emigracji i mieszka w Łodzi.



1/3. Inne materiały dokumentacyjne  
- Hewelke Aleksander:

1. Dokument wystawiony w Gódnym, 5.04.1939 - dot. wpłaty raty subskrybowanej Pożyczki Obrony Powietrznej, kserokop. oryg. k. 15, 1
2. Pismo do Anny Hewelke z 4.09.1944 w sprawie przyznania zasiłku po zmarłym Aleksandrze, kserokop. oryg. k. 15, 2-3
3. "Orzeczenie weryfikacyjne" z 23.03.1950 pozbawiające Annę Hewelke zasiłku po zmarłym mężu, kserokop. oryg. k. 15, 4



zł. 1000

złotych: jedena tysiąc

wpłacił dzisiaj Helmut Aleksander  
Grudziądz M. M. Fuła 48

tyt. .... raty subskrypcyjnej 5. Posażki Obrony Przeciwlotniczej w sumie nom. zł. 1000 tyt. raty 3. Bonow Obrony Przeciwlotniczej w sumie nom. zł. 1000

Grudziądz, dnia 5. KW. 1939 1939. r.



Deklaracja Nr. 29

Mr. kart. kontr. wpłat

*[Handwritten signature]*

O d p i s

Komisja Kwalifikacyjna  
przy  
Wojewódzkiej Radzie Narodowej  
w Bydgoszczy  
L. dz. 150/47

Bydgoszcz, dnia ...4 września 47.

Do  
Obyw. Kewelke Anna .....

W .....  
ul. (gm.) (pta) .....  
powiat ..... Powiat 18 .....

Komisja Kwalifikacyjna przy Wojewódzkiej Radzie Narodowej w Bydgoszczy w składzie:

- Przewodniczący ..... Kwiecień Antoni .....
- Członkowie ..... Bośiakowa Romana .....
- ..... Ilewski Antoni .....
- ..... Rochno Zbigniew .....

rozpatrując podanie Obyw. z dnia 17 grudnia 1946.. na podstawie art. 8 pkt. 1 ustawy z dnia 23 lipca 1945 r. o zasiłkach i pomocy dla osób pozostałych po uczestnikach ruchu podziemnego i partyzanskiego (Dz.U.Nr.30 poz.180)

Orzeka

na wniosek komisji kwalifikacyjnej przy powiatowej (miejskiej) radzie narodowej w ..... z dnia 22 maja 1947r. przyznać od dnia ..... począwszy zasiłek.

I. dla Obyw. w wysokości .....% uposażenia urzędnika państwowego w X grupie

II. dla niżej wymienionych dzieci:

1. .... ur. ....
2. .... ur. ....
3. .... ur. ....
4. .... ur. ....
5. .... ur. ....
6. .... ur. ....

w wysokości po 40% uposażenia urzędnika w X grupie

Zasiłek wynosi łącznie .....% zgodnie z art. 4 powołanej ustawy

Uzasadnienie

Z akt sprawy (str 17,22-23) wynika, że zmarły był członkiem ruchu podziemnego co było przyczyną jego aresztowania... i śmierci w obozie koncentracyjnym w Ostrowie (str. 5.)



Prawo do pobierania zasiłków zawieszają się na podstawie art. 5 tejże ustawy, ponieważ Obyw. posiada środki zapewniające jej egzystencję.

Na podstawie art. 7 ustawy z dnia 23.7.45 r. osoby pozostałe korzystają również z następującej pomocy.

1) Zaopatrzenie żywnościowe w/g norm przewidzianych dla członków rodzin urzędników państwowych.

2) prawo do pierwszeństwa przy równych kwalifikacjach w przyjmowaniu do pracy, w otrzymaniu koncesji, przydziałów mieszkaniowych, stypendiów w przyjmowaniu do zakładów naukowych, burz i zakładów leczniczych.

3) Bezpłatna pomoc lekarska na koszt Państwa w ubezpieczalniach społecznych i samorządowych zakładach leczniczych.

4) Przy osiedlaniu na ziemiach zachodnich korzystają z wszelkich ulg i udogodzeń, jakie służą rodzinom żołnierzy Wojska Polskiego.

Od tego orzeczenia służy Obyw. odwołanie przez Wojewódzką Komisję Kwalifikacyjną do Głównej Komisji Kwalifikacyjnej przy Radzie Państwa w terminie 14 dniowym od dnia następnego od daty otrzymania decyzji, zgodnie z art. 28 rozporządzenia Prezydenta R.P. z dnia 22.3.1928 r. o postępowaniu administracyjnym.

Członkowie:

- (-) Mosiakowa
- (-) Bilowski
- (-) Brochno



Przewodniczący:

- (-) Pikies
- ( Mgr. Pikies )

Mgr. Pikies  
Przewodniczący

Nr 225/50/150/47

## ORZECZENIE WERYFIKACYJNE

Komisja Kwalifikacyjna przy Wojewódzkiej Radzie Narodowej w Bydgoszczy  
w składzie: Przewodniczący ob. Smigielski Marian  
Członkowie ob. ob. Bosiakowa Romana, Rumianek Jerzy, Markun Gustaw, Zimny Marian  
na posiedzeniu w dniu 23. marca 1950 r., zapoznaniu się z wnioskami Komisji  
Kwalifikacyjnej przy ~~Podstawowej (Wiejskiej)~~ Radzie Narodowej w Grudziądzu  
postanowiła:

1. utrzymać w mocy orzeczenie Komisji Kwalifikacyjnej przy Wojewódzkiej Radzie Narodowej w ..... z dn. .... Nr ..... przyznające zasiłek i pomoc .....
2. zawiesić prawo do zasiłku na czas posiadania środków do egzystencji na podstawie art. 5 p. 1 ustawy z dn. 23. VII. 1945 r. o zasiłkach i pomocy dla osób pozostałych po uczestnikach ruchu podziemnego i partyzanckiego (D. U. R. P. Nr 30 poz. 180 z 1945 r.) .....
3. na podstawie art. 2, 4 i 5 ustawy z dn. 30. XI. 1949 r. o zmianie ustawy z dn. 23. VII. 1945 r. o zasiłkach i pomocy dla osób pozostałych po uczestnikach ruchu podziemnego i partyzanckiego (D. U. R. P. Nr 65 poz. 528 z 1949 r.) pozbawić ob. Havelke Annę - po zmarłym mężu Aleksandrze - z dniem 1. kwietnia 1950 r.,  
prawa do zasiłku i pomocy przyznanego orzeczeniem Komisji Kwalifikacyjnej przy Wojewódzkiej Radzie Narodowej w Bydgoszczy z dn. 4. IX. 1947 Nr 150/47

### Uzasadnienie

Z akt sprawy nie wynika że zmarły ob. Havelke - Aleksander był uczestnikiem demokratycznego ruchu podziemnego lub partyzanckiego walczącego o wyzwolenie Polski i zabezpieczenie w niej władzy ludowej.

Od niniejszego orzeczenia służy odwołanie do Głównej Komisji Kwalifikacyjnej przy Radzie Państwa, w przeciągu 14 dni, licząc od dnia doręczenia orzeczenia.

Odwołanie wnosić należy na ręce Przewodniczącego Komisji Kwalifikacyjnej przy Wojewódzkiej Radzie Narodowej w Bydgoszczy.

Członkowie  
Komisji Kwalifikacyjnej  
/-/ Bosiakowa Romana    /-/ Rumianek Jerzy  
/-/ Markun Gustaw        /-/ Zimny Marian  
Przewodniczący  
Komisji Kwalifikacyjnej  
/-/ Smigielski Marian

Niepotrzebne skreślić.

23 3 10

II. Materiały uzupełniające relację -  
- Hewelke Aleksander

1. art. Krat H., Na tropie potomków  
Hewelimszów, 'Dziennik Bałtycki' z 2.01.1989,  
omyc. k. 2 s. 1-2
2. Inf. o A. Hewelke - aktą Państw.  
Museum Stuttgart, mpis k. 1 s. 3
3. S. Sujkowska, Ocali od zapomnienia,  
inf. o tablicy pamiątkowej w Gudiniedau,  
mpis kserokop. k. 1 s. 4
4. Jaszowski J., biogram Hewelke  
Aleksander, 'Lw3 Stoc. biograficzny konspiracji  
pomorskiej 1939-1945, Toruń 1994,  
s. 1, s. 89, kserokop. k. 1 s. 5

Kłopot Marek, Jego miasto, Na tropie potomków Heweliusza  
w: Jędrzejewski Badajski z dn. 2 stycznia 1987 r.

# Jego miasto

Rok 1987 ogłoszony został przez UNESCO Światowym Rokiem Heweliuszowskim. JAN HEWELIUSZ urodzony w Gdańsku w 1611 roku zmarł w dniu 76 rocznicy urodzin 28 stycznia 1687 roku. Był jednym z największych uczonych i myślicieli w dziejach nauk europejskiej. Stworzył podstawy nowożytnej selenografii, jego dzieła stanowią fundament dla wielu kierunków rozwoju współczesnej astronomii.

## Na tropie potomków Heweliusza

**O**JCIEC Jana Otomara Hevelke — Aleksander, potomek rodziny sławnego astronoma Jana Heweliusza miał wtedy 65 lat. Młody esesman bezbłędnie wyłowił go wzrokiem z tłumu jaki wysypał się z wagonu. Kolejny, jakże częsty w 1941 roku, transport więźniów do Stutthofu, musiał być powitany z całą hillerowską „galą”. Esesman wyciągnął Aleksandra Hevelke przed drewniany kozioł i ogłosił nowym więźniem: — Oto król polski! Butny... odważny... ha, ha, ha!!!

Czy ty jesteś królem polskim? — spytał. Stary Hevelke, zasłużony polski nauczyciel nie raczył hitlerowcowi odpowiedzieć.

Wraz z synem i żoną został aresztowany 17 marca 1941 roku za działalność w organizacji podziemnej „Orzeł Biały” i utrzymywanie kontaktów z księdzem Wryczą. Córkę aresztowano 2 tygodnie przed nimi. Ona wojnę przeżyła. To był jeden z owych cudów, które rzadko niestety zdarzają się na tym świecie. Maria, bowiem przeszła piekło: 4 lata w podłym, okrutnym lagrze, a z tego 36 miesięcy w tym najgorszym — w Oświęcimiu. Do dzisiaj nosi wytatuowany numer ewidencyjny więźniarki Auschwitz-Birkenau.

**A**LEKSANDER Hevelke na gestapowskich przesłuchaniach wziął całą winę na siebie. Przyznał się do działalności przeciw okupantowi, ale współtowarzyszy nie wydał. Po 6 tygodniach jego żona i syn wrócili do domu, a on wepchnięty w tłum do bydłowego wagonu.

nu pojechał w swą ostatnią podróż.

Potem stał na rampie Stutthofu przed młodym esesmanem. O czym wtedy myślał? Jak wyglądał? Zachował się jego portret wykonany już po jego śmierci ze zdjęcia przez człowieka, któremu uratował życie. Przedstawia on przystojnego mężczyznę z brodką w fantazyjnym kapeluszu.

Do Aleksandra doskoczyli kapo. Położyli go na drewnianym kozle. Młody esesman dał znak. Kapo rozpoczęli pałkami tłuc bezbronny. Tak długo aż spadł z kozła nieprzytomny. Kopali jeszcze „kakali” po nim. Esesman nie kazał go dobijać. Aleksandra zostawiono więc na ram

pie, a resztę więźniów zagłanano do baraków. Nie odzyskał już przytomności. Leżał tak kilkanaście godzin. W końcu paru więźniów zaryzykowało życiem i wciągnęło bezwładne ciało do baraku. Kiedy nadeszła jednak noc, Aleksander skonał.

Zmarłego zakopano w zbiorowym grobie na gdańskiej Zaspie. Rodzina podejrziała, w którym miejscu. Po wojnie postawiono tu tablicę nagrobną.

### Drzewo istnienia

Mapę tę wykonano w kilku egzemplarzach. Na samym dole protoplasta rodu Hevelków. Do Steblewa pod Gdańskiem przywędrował w początkach XV wieku. Potem mocny gruby pień: głównie bogaci mieszczaństwo, przeszło połowa to lekarze (tradycja lekarska zachowała się w rodzinie do dzisiaj), są naukowcy, piwowarzy. Jest też jeden astronom. Mieszkał w Gdańsku i jako uczonego zlatynizował swoje nazwisko na Hevelius. Był jednym z największych uczonych w historii Europy, przyjacielem królów: Władysława IV, Jana Kazimierza i Jana III Sobieskiego. Od tego pnia odłączają się konary. Spłatanie, chorobliwie powyginane przez dziejowe wichury, które zaznaczone są pisownią nazwisk. Za panowania polskiego są to Hevelkowie, Hevelkowie, Hawelkowie; za rządów pruskich przemieniają się oni w Hevelców, Hevelców. Na szczycie drzewa, ciut na lewo od pnia Jana Heweliusza wypisane jest nazwisko Aleksander Hevelke, a nad nim Jan Otomar Hevelke — jego syn.

**J**EST też tam ojciec Aleksandra — oficer, rozpieszczony jednak, który zakupił niegdyś koło Pucka majątek w Leśniewie. Ożenił się z bogatą panną Kreftówną, córką właścicieli Jeziora Raduńskiego i Otomina. Ten Hevelke nie był jednak stworzony do pracy. Przetracił majątek, ale jedenaścioro dzieci zostawił na łasce losu.

Hevelkowie rozjechali się po świecie. Najwięcej ich było oczywiście w Gdańsku. Zresztą do dzisiaj w Trójmieście żyje grono potomków Jana Heweliusza. Tu też mieszka siostra Jana Otomara Hevelke, jego bratanek, siostrzenica. Wszyscy oni w owym drzewie są umieszczeni.

Cenną pamiątką jest też księga zjazdów rodzinnych, jakie Hevelkowie urządzali co 10 lat. Ona to właśnie posłużyła do sporządzenia drzewa genealogicznego. Są tam wszystkie możliwe koligacje Hevelków od ich przybycia do Gdańska w XV wieku.

### Potomek

Jeden z potomków rodu Hevelków, z którego wywodził się sławny astronom Jan Heweliusz, żyje dziś w Grudziądzu. Ma 70 lat. Urodził się w Gdańsku. Związki rodzinne z wielkim uczonym są nie kwestionowane. Jan

Otomar Hevelke jest wysokim siwym mężczyzną, doskonale orientującym się w wielowiekowym gąszczu koligacji rodziny. Z pasją gromadzi literaturę heveliuszowską i pamiątki. Najwięcej dokumentów zachowało się po ojcu — Aleksandrze Tymco zginął w Stutthofie. Są rachunki wpłat na pożyczkę Obony Przeciwlotniczej, na którą Aleksander Hevelke łożył ogromną wówczas kwotę 1000 zł. Jest oryginał jego aktu urodzenia z 1876 roku wydany w 1885 roku, jest Medal Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości.

**J**AN Otomar zna wszystkich Hevelków w naszym kraju. Utrzymuje z nimi kontakt listowny.

O nim też nie zapomniano. Zapraszany jest na spot

kania. Odstłania pomniki, był przy otwarciu trumien w kościele św. Katarzyny, kiedy zidentyfikowano m. in. zwłoki Jana Heweliusza, teraz czekają go obchody Roku Heweluszowskiego. Zaczyna się już w styczniu, w Grudziądzu, nadaniem Szkole Podstawowej nr 11 imienia Jana Heweliusza.

### Gniazdo

Dom. Dwie okazałe kamienice przy ul. 15 Grudnia w Grudziądzu. Rodzina Hevelków zakupiła je w 1920

f roku. Od tego czasu kolejne pokolenia tu się wychowują. Jedynie na krótko w czasie okupacji musieli się stąd wynosić. Mieszkali wtedy w mokrej oficynie, ale po wojnie znów tu wrócili. Jan Otomar skończył studia rolnicze w Poznaniu, potulał się po świecie, potem pracował w Gdańsku i w sąsiednich gminach. Trafił nawet do rodzinnego majątku. Po latach jednak znalazł się znów w Grudziądzu. Gospodarzy teraz kamienicami. Na lokatorów nie narzeka. Ale i na brak pracy też się nie uskarża.

Mieszkanie. Jest bardzo przestronne. Wysokie stropy, ozdobne framugi drzwi. Wzrok przykuwają jednak wspaniałe zabytkowe piece w pokojach. Bogato ornamentowane, upiękzone fantazyjnymi aniołkami wydzielają miłe ciepło.

Pokoje. Jest to pomieszczenie niewielkie, ale szczególnie górne. Wyposażenie stanowi sofa, dwa fotele, potężne starodawne biurko, ale przede wszystkim szafa. To ona kryje pamiątki rodzinne, liczną literaturę, cały skarb wiedzy o Hevelkach, tak przodkach, jak i potomkach wielkiego Jana Heweliusza. Z okna rozprzestrzenia się widok na grudziądzki teatr i pomnik Stanisława Moniuszki.

Ściana. Najbliżej okna zawieszony jest portret Aleksandra Hevelke, potem kolorowy rysunek przedstawiający herb rodzinny – żurawia, potem obramowany czarno-biały rysunek tego samego herbu i podobizny Jana Heweliusza. Najbardziej okazały jest olejny portret, dar rodziców miasta dla Jana O. Hevelke.

### Światła owego miasta

Jest już późno, gdy opuszczam gościnny dom państwa Hevelków. Zapada zmrok. Ulice Grudziądza odpersonalizowano. Centrum

nie ma bohaterów. Mijam ulicę 15 Grudnia, następnie aleję 23 Stycznia, potem 1 Maja i 30-lecia. W końcu trafiam na dworzec i wsiaadam we wlokącą się osobówkę, nie od parady zwaną „dyliżansem”. Po trzech godzinach błyskają światła wielkiego miasta. Gdańsk coraz bliżej. Chucham w zamrzniętą szybę. W oddali świeci kolorowy neon hotelu „Heweliusz”. Tak, to Jego miasto..

Marek Klat



Jan Heweliusz

24. Aleksander Hewelke. działacz pionu cywilnego ZWZ w Grudziądzu. 3

Okres przedwojenny. Aleksander Hewelke, ur. 6.IV.1876r. był w Grudziądzu profesorem Seminarium Nauczycielskiego. Mieszkał przy ul. 15 grudnia 18. W 1939r. był już na emeryturze. Był działaczem Stronnictwa Narodowego w Grudziądzu. Córka jego, Jadwiga, pracowała w Chełmnie jako lekarz w szpitalu.

Okres okupacji. Profesor Hewelke wraz z adwokatem Ciarkowski i Janem Bruski pracownikiem Domu Handlowego Korzeniewski w Grudziądzu, oraz członkami swojej rodziny tworzy organizację konspiracyjną, która w momencie wycofywania się Niemców miałyby przejąć administrację w mieście i powiecie Grudziądz.

W okresie marzec - lipiec 1940r. profesor Hewelke kontaktuje się prawdopodobnie poprzez swoją córkę Jadwigę z Chełmna, ale być może też przez ~~HRD~~ chorążego Meggera z por. Koźlikowskim i zapada decyzja połączenia, organizacji profesora Hewelke i adwokata Ciarkowskiego jako pionu cywilnego inspektoratu ZWZ, tworzonych przez Koźlikowskiego.

Szereg osób cywilnych z Grudziądza, związanych z profesorem Hewelke jak Wiktor Poćwiardowski, pracownik mleczarni, Balicki Franciszek, pracownik Domu Handlowego Korzeniewski i Józef Piechocki, również pracownik tego Domu Handlowego weszło do konspiracji Koźlikowskiego przyjmując zadania przechowywania broni, zbierania informacji i organizowania terenu.

W marcu 1941r. profesor Hewelke został aresztowany przez Gestapo Grudziądz i wraz z Balickim, Piechockim i Poćwiardowskim osadzony w Stutthofie gdzie prawie natychmiast po osadzeniu zmarł w dniu 30 maja 1941r.

Balicki Franciszek zmarł w obozie 6.XI 1941r., a Józef Piechocki 20.VI. 1942r.

Załącznik dokumentacyjny. Akta Państwowego Muzeum Stutthof, korespondencja z mjr. WP Henrykiem Hirszem w zbiorach dr. T. Jaszowskiego

Dokumentacja Inspektoratu Grudziądz w zbiorach Fundacji.

Z inicjatywy Prezesa Fundacji Archiwum Pomorskie Armii Krajowej Prof. Elżbiety Zawackiej, ufundowano tablicę poświęconą pamięci por. Zygmunta Koźlikowskiego, pierwszego Inspektora ZWZ w Grudziądzu w latach 1939-1941r. Tablica została umieszczona na domu Prof Aleksandra Hevelke przy ul Focha nr 18. W tym domu mieściła się kwatera konspiracyjna ZWZ i Orła Białego, którego jednym z organizatorów był Prof Aleksander Hevelke. W niedzielę poprzedzającą uroczystość, zapowiedziano we wszystkich kościołach w Grudziądzu mszę św. 26.X.br za zamordowanych, zmarłych członków ZWZ, Orła Białego i Żołnierzy AK. w Kościele Wniebowstąpienia NMP Msza św poprzedziła uroczystość odsłonięcia tablicy.

W prasie umieszczono artykuł o powstaniu ZWZ w Grudziądzu i o pierwszym Inspektorze, por Zygmuncie Koźlikowskim. Msza św koncelebrowana. Homilię wygłosił Żołnierz AK, Ks dr Stanisław Wiśniewski z Bydgoszczy. W koncelebrze udział Ks kapelana Garnizonu Grudziądzkiego W nabożeństwie -Poczty sztandarowe Okręgu AK Toruń i Bydgoszcz Przedstawiciele władz administracyjnych -Województwa i Miasta w osobach Vice Wojewody mgr Muchlińskiego -Prezesa Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, Przewodniczący Rady Miejskiej dr Marek Nowak Prezydent Miasta mgr Andrzej Wiśniewski, Delegacja Wojska Garnizonu Grudziądzka i Chełmna (Por Koźlikowski służył w 66 Pułku Piechoty w Chełmnie), Kombatanci AK Okręgu Toruń i Koła Grudziądz. Rodzina Por. Koźlikowskiego i Prof Aleksandra Hevelke, Rodziny członków organizacji konspiracyjnych, Społeczeństwo i Harcerki. Uczestnicy po mszy przeszli na ul Focha. Przed Tablicą obecnych powitał Prezes Koła AK Grudz. Stefan Rudziński, Tablicę odsłonił Prezydent Miasta, poświęcenia dokonał Ks Stanisław Wiśniewski i wygłosił krótkie przemówienie. Następnie przemawiała Prof Elżbieta Zawacka ...

Złożono kwiaty -pod tablicą- Na zakończenie odśpiewano Rotę, poczyni obecni przeszli do dawnego Teatru na spotkanie z p. prof Zawacką- która przedstawiła rozwój i pracę konspiracyjną na terenie Grudziądzka i okręgu Pomorze. Prof Edmund Rafiński przedstawił sylwetki grudziądzkich Akowców. Spotkanie przebiegło przy herbacie na wspomnieniach, działalności konspiracyjnej, trudnościach organizacyjnych. Umieszczono w prasie życiorys por Koźlikowskiego i prof Hevelke oraz podziękowanie za uczestnictwo i sponsorom, Urzędowi Miasta Gr. Woj. Radzie ochrony pamięci Walk i męczeństwa, Toruńskiemu Tow. Kultury, kierownictwu Centrum Kultury i Seniorom za udzielenie lokalu. Tą uroczystością uczczono pamięć ofiarnego oficera, który zginął z wyroku gestapo w Mauthausen 14 stycznia 1942 roku

5

**Hewelke Aleksander** (1876–1941), działacz lokalnej org. konsp. i Inspektoratu ZWZ Grudziądz.

Ur. 6 IV 1876 r. w m. Leśniewo k. Pucka; pochodził z ziemiańskiej rodziny kaszubskiej. Jako emerytowany profesor Seminarium Nauczycielskiego w Grudziądzu mieszkał przy ul. 15 Grudnia 18. Był znanym działaczem Stronnictwa Narodowego. W marcu 1939 r. uczestniczył w kursie dywersji pozafrontowej organizowanym w Toruniu.



Jesienią 1939 r. Hewelke wraz z adwokatem Władysławem Ciarkowskim i Janem Bruskim, pracownikiem Domu Handlowego „Korzeniewski” w Grudziądzu, oraz członkami swojej rodziny utworzył lokalną organizację konspiracyjną, która w momencie wycofywania się Niemców miała przejąć administrację w mieście i powiecie Grudziądz. Wiosną 1940 r. Hewelke kontaktował się, prawdopodobnie przez swoją córkę Jadwigę z Chełmna, ale być może też przez chor. →Władysława Meggera z organizacji „Orzeł Biały”, z por. Zygmuntem Koźlikowskim, organizatorem Inspektoratu ZWZ w Grudziądzu. Zapadła wówczas decyzja połączenia organizacji Hewelki i Ciarkowskiego z ZWZ jako cywilnego pionu tworzonego Inspektoratu. Szereg osób cywilnych z Grudziądza, związanych z Hewelką, jak →Wiktor Poćwiardowski – pracownik młeczarni, Franciszek Balicki, →Józef Piechocki od „Korzeniewskiego” i inni, weszło wówczas do ZWZ, przyjmując zadania przechowywania broni, zbierania informacji i organizowania terenu. W dniu 13 III 1941 r. Hewelke został aresztowany przez gestapo grudziądzkie i 29 maja skierowany do Stutthofu. Razem z nim zostali aresztowani i także wywiezieni do obozu Balicki, Piechocki i Poćwiardowski. Hewelke „zmarł” już nazajutrz po przybyciu do Stutthofu, 30 V 1941 r.; nieco później także Balicki i Piechocki.

W działalności ZWZ Insp. Grudziądz uczestniczyła rodzina Hewelki, a zwłaszcza jego córka Jadwiga Hewelke, zam. po wojnie Grabowska, ówczesnie lekarz w Chełmnie, oraz syn Jan Hewelke.

APAK, T.: Hewelke A. (rel. córki), Hirsz H.; AMSt., sygn. 2307 /KW /78; AK na Pomorzu...

Tadeusz Jaszowski

„Słownik biograficzny konspiracji pomorskiej 1939-1945”, cz. 1.  
Toruń 1994



IV/1. Korespondencja więzienna -  
Gewelke Aleksander:

1. Fragment listu A. Gewelke do  
rodziny(?) z 28.05.1941, rękop. kserokop. k. 15.1



28. 5. 41.

Wypisy z listu Kowalewicz.

Wypadz może wyjechałszy z Głuchowca (isto  
Gondriancie) prawdopodobnie do  
Głuchowa, gdzie jednak nie ma być  
tak ale jak z początku, gdybyś się  
się w życiu <sup>z</sup> nie spotkał, to drisci  
powinno stychać matkę, jednak  
myśle i mam nadzieję, że Bóg nas  
obroni. Znajomy jak Bronicki, Bodusowy  
Polinskij prosi o adres, Papier, który  
znajdziesz w skrytce portowej, teraz  
bez wartości. Przyjdzie do Was, a ile go  
zwrotnia, może p. kapitan Jabloncki. Jego  
adresy są w Warszawie. For przeszedł  
znowu na atyński. Zdrowie moje  
do tych czas, lepsze niż kiedyś jak zwykle.  
Jeszcze was wszystkich pozdrawiam  
z serca. Bóg i Matka Jego najser.

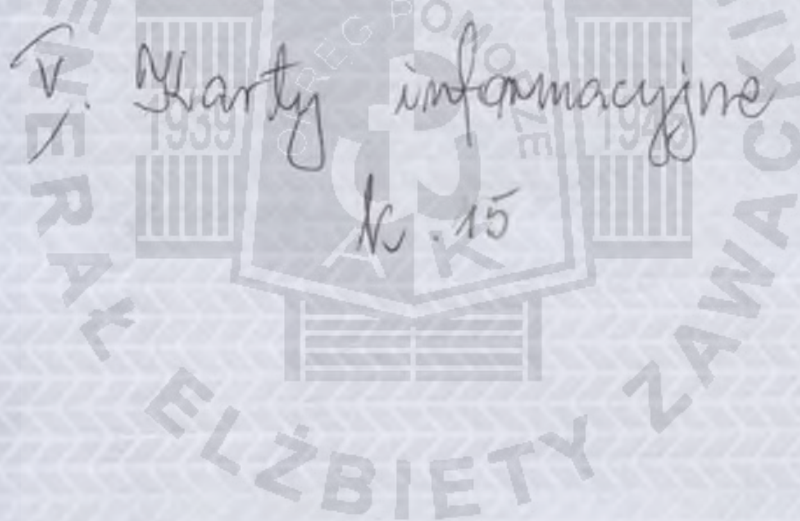
Wasz A. K.

T: M: 668/1327 Dom. Grudziądz

Herwelke Aleksander

v. Marty informacyjne

k. 15



Grundriss  
1

Heroldka Aleksander

nr 16 IV 1876 r. u. determinacja pociąg  
pobawienie j. niem.; w r. 1929 przesiedlił na emigrację  
do niemieckiego kraju.

od wiosny 1939 r. otrzymał tajny apteczny - konspiracyjny  
w październiku 1939 r. wyjechał na jacht Karol z przetrzymaniem „Gromada”  
(zob. K. Głuchowski); został skierowany na 14 dni do pryncypa.  
Linn w Tarnopolu i później K. Wasy.  
W tym czasie tam zdobył warty, które w czasie len. powstań (w)  
grupy

Kontakt z Kierownictwem przez ciche powiązanie z Chlebem  
mianowany pod nazwą d/s w wydziale  
pkt kontaktowy liczący grupy Komitet  
zamiar dawać zaważ po przyjeździe do Stuttgartu 30 V 41

zob. H. Debravka, prace kryj. str 21 - 22

Amershat Gromdzielski nr 15 Gromdzielski 18  
Rozwiklanie Marynat 2 min kontakt przez  
Jadwiga Havelke 2 chetna

17 K 2  
Gromdzielski  
+ Havelke Aleksander prof.  
ojciec dr Jadowski Havelke 2 Chetna  
arrest. 2 maj i 2 Karli Kowshin (1941)  
2 Kowshin  
nr 11 Kowshin - pion cywilny w Kantalein 2 wyprawy

Wizytacja 29 V 1941 (nr grupy 24 zaproszenie z  
nr 7 i 2, O.B.)  
Gestapo to grupa Marynato  
Frentent - Wolowic

Sym, Havelke Jozef i Havelke w Gromdzielski  
nr 15 Gromdzielski nr 18 I  
pandit st kamien

K Cichanowski nr 16.

+

quadrupla  
onei Anaty

7  
3

Hewelke Alexander

ur. 6. iv. 1846 r., zmarł w obecnym dniu 30. v. 1941 r.  
Podobawny na cmentarzu "Dziękuję" Gdansk

onei Anaty. Tenże prob.

F. Harkowoy. E. Rafinski. Sekt. 1504/93

Sk/93

+

Grudziądzka  
określenie 4

Mewelke Aleksander

aktywny członek "Brata Białego". Do jego  
inicjatyw w Grudziądzu odbywały się  
rekawice grupy organ.  
Wykonanie ścieżki wokół w Grudziądzu w-w/1942  
skierował na Rary siwercy, zamieszkały w  
Głuszkowie.

Zygodnik Obywatelski, Bydgoszcz, 26. X. 1989, str. 11  
Prasa o Polu, Nierka 2, par. 48





Hewelice

Gruździec  
AK 6

spotykał się z S. Koźlikowskim  
to mieszkał w Balowa F.  
/punkt kontaktowy/

Rel. Balowa Jęsego, syna Feliksa B

X | 1993

syg. M. 684 | 1345

Grudni 1942  
7

Henelie Aleksander

Documenty przechowane przez p. S. Sulkowską  
sp. w terenie córki Jadwigi  
Henelie Grabowskiej.

J.H.M.

Hesselke Aleksander

Grodzyski  
202 8

2 córki, 2 synów

- Jadwiga Gwałkowski żona (później córki)  
- Helena Krepske

Sopot ul. Andersa 19

- syn starszy zm. w 1924?

- syn młodszy chor. Adamiak?

opracował biografiami Aleksandra Gwałkowskiego  
i Jadwigi Krepskiej

FUNDAC

Gruskiyda 9  
2W2-AK

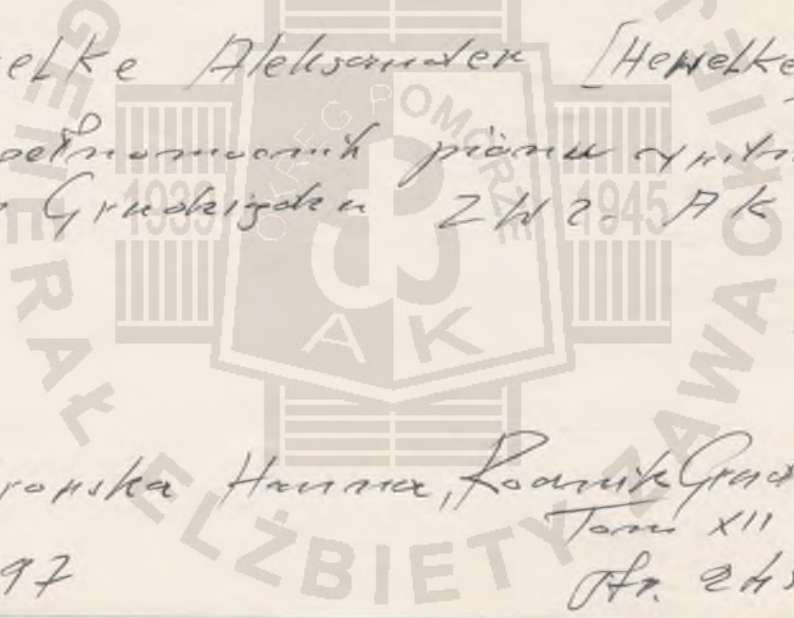
Hewelke Aleksander [Hewelke]

petnomsomih piomu shtitnoy  
11 Gruskiyda 2W2-45 AK

Desbrowska Hanna, Rodnik Gruskiyda  
Tom XII

011-97

Ar. 245, 246



GRUDZIADZ  
242 - AK

HEHELKE ALEXANDER

10

Ur. 6 kwietnia 1896r.

Kierownik domu cyfelnego w obwodzie  
i Inspektoracie Grudziądzie ... emerytalny nauczyciel  
Seminarium Nauczycielskiego ... składowca Stronictwa  
Narodowego w Grudziądzu i zam. w Grudziądzu przy  
ul. 15 sierpnia 18. Kontaktował z p. m. Kozłowskiem  
Kozłowskiem z adresatem w. Kozłowskiem  
Czarkowskiem i kierownikiem domu Handlowego  
Kozłowskiem - Janem Bruskim ... W marcu 1941 r.  
"Hewelke został aresztowany i w maju tego roku  
osadzony w obozie koncentracyjnym "Stutthof",  
gdzie w dniu 30 maja 1941 r. zmarł."

Wzrost AK na Pomorzu, s. 136-137

a/

chwytano  
ZWZ

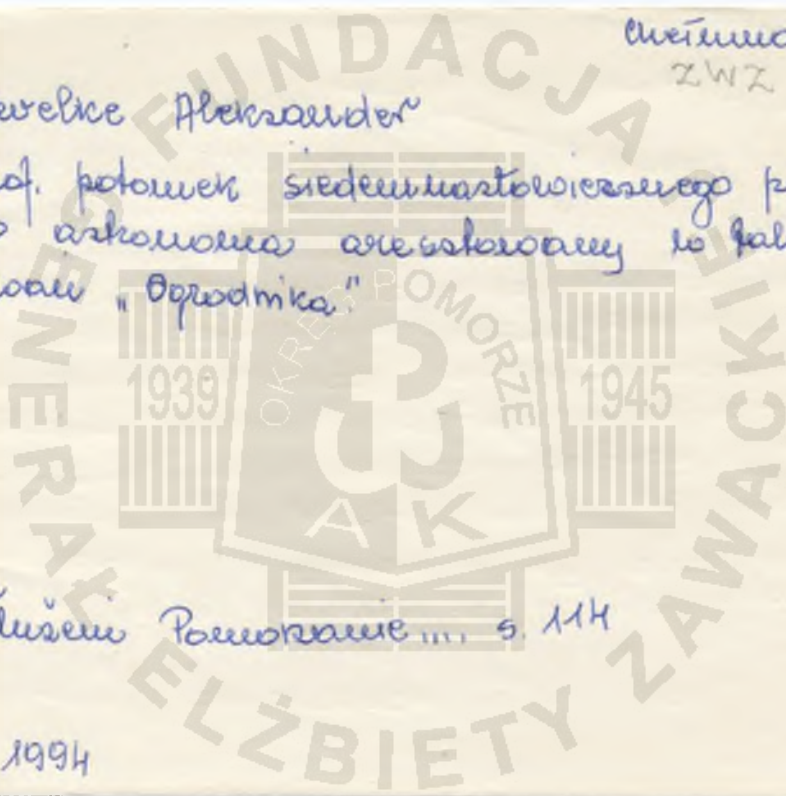
11

Herelice Aleksander

prof. polowek siedemnaście wierszy polskie-  
go askomora orestawany to fali aress  
tawau "Oprowadnika."

Łasłusem Pomorskie ... s. 114

J.K., 1994



Grudziądz  
ZWZ 10

Hewelke [Aleksander]

Wzrost mienkowie  
Feliksa Bakana

T.: Balon Feliks, Insp. Grudziądz, M-684, 1/10.

M. 6. 84

FUNDACJA  
GENERACJA  
ELŻBIETY  
WAWA  
AK

Grudziądz  
"Orzeł Biały"  
AK 13

Hevelke Aleksander  
młodych Konspiracyj  
"mierzenia" J. Szejnmana

ul. T. S. Szejnmana im. Grudziądz  
Ia/2

0/11



14

Grudziądz

Terror

ZWZ- AK

Hewelke Aleksander

adwokat-nauczyciel, torturowany zmarł

30 maja 1941 w Stutthofie

notka biograficzna

Zob. Tadeusz Klatt " Działalność

grudziądzkich nauczycieli ..... s47,60

.....

bibliot. FAPAK

Om-2001

prof. Hewelke Aleksander <sup>Grodziński</sup>  
"Omel" <sup>15</sup>  
"Białej"

Doradca L. Kozlikowski  
w sprawie org. wojsk. "Omel"  
"Białej"

zob. Piekarski Jan, T:O: 1404/2187 Pom.  
z. 11 - Grud.

sk. VIII 12

cońka Helena Rzepecka z d. Hewelke  
Sopot, ul. Andersa 19.

Hewelke Jadwiga  
z m. Grabowska  
90-319 Łódź,

dr. Jaszowski Tadeusz  
~~Grudziądz~~ 85-643 Bydgoszcz

M- 668/1327

Grudziądz  
ZWZ

+  
30.V-1941  
Stutthof

Hewelke Aleksander

*Hewelke Aleksander*

**ZESKANOWANE**

